

MARIJA MALNAR JURIŠIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

mmalnar@ffzg.hr

SRCE I DUŠA U HRVATSKOJ DIJALEKTOJ FRAZELOGIJI¹

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

UDK 811.163.42'373.72

DOI <https://doi.org/10.17234/9789531758635.33>

U hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji zabilježeni su brojni frazemi čije su sastavnice nazivi dijelova ljudskoga tijela. Za potrebe ovoga rada² iz objavljene su dijalektne građe ekscerpirani frazemi koji u svojoj strukturi sadrže lekseme *srce* i/ili *duša*, a dio građe prikupljen je terenskim istraživanjem. Promatraju se značajke takvih frazema, a osobita se pozornost usmjerava na njihovo značenje.

---

1. UVOD

Dosadašnja su istraživanja u frazeologiji potvrdila da su nazivi dijelova ljudskoga tijela čestim sastavnicama frazema³ (usp. npr. Kovačević 2012; Malnar Jurišić 2017). Zastupljenijima su se pokazali nazivi onih dijelova koji su vidljivi oku, a iznimka je upravo *srce* koje se, zbog svoje simbolike, ubraja među češće sastavnice (usp. Kovačević 2012: 283). Ovaj se, pak, somatizam dovodi u vezu s dušom, s kojom je u frazeološkome korpusu (kao i u percepciji stvarnosti koja nas okružuje) nerijetko u suodnosu.

---

¹ Dragoj Profesorici velika hvala na pruženome znanju i prilici života, na nesebičnoj podršci i brižnosti! Od srca...

² Rad je napisan u okviru projekta *Lingvistička geografija Hrvatske u europskome okružju (LinGeH)*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost pod brojem HRZZ 3688.

³ O tome Hrnjak (2005: 20) piše: "Tako ljudsko tijelo u frazeologiji postaje predmet metaforičkog i metonimijskog prijenosa značenja putem kojeg dolazi do konceptualizacije određenih fenomena, a značajan dio frazeološkog fonda svakog jezika čine frazemi sa somatizmima kao komponentama."

Za potrebe ovoga rada iz objavljenih su radova (rječnika⁴, znanstvenih radova) ili rukopisnih doktorskih disertacija te građe prikupljene terenskim istraživanjem izdvojeni upravo oni frazemi koji u svojoj strukturi sadrže sastavnice *srce* i/ili *duša*.

2. UKRATKO O STRUKTURI

Među rijetke primjere frazema najmanjega opsega, minimalnih frazema, u ekscerpiranome se korpusu ubrajaju primjerice: *na dušu* čiju, *po duši*, *s dušom*.

U frazeme sveze riječi ubrajamo sveze poput:

- glagol + imenica: *dati dušu*, *griješiti dušu*, *ispiti dušu* komu, *nemati duše (dušu)*, *spasiti dušu*, *imati srca* {za koga}, *nemati srca*, *slomiti srce* komu
- glagol + pridjev + imenica: *imati dobru dušu*, *biti čistoga srca*, *biti tvrda (tvrdoga) srca*, *imati tvrdo srce*
- glagol + imenica + glagol: *ne moći srcu odoljeti*
- glagol + imenica + prijedlog + imenica: *imati srce od kamena*, *staviti srce na mjesto*
- glagol + prijedlog + imenica: *imati (nositi) na duši* koga/što, *odnijeti na duši* što, *biti bez duše*, *biti bez srca*, *raniti u srce* koga, *smijati se (nasmijati se) od srca*, *ujesti (ugristi) za srce* koga
- imenica + glagol: *dušu mučiti* komu, *dušu odmoriti*, *dušu ispustiti (pustiti)*
- imenica + prijedlog + imenica: *duša od čovjeka*, *ruku na srce*...

Česti su primjeri frazema sa strukturom rečenice: *srce je na mjestu* komu, *srce je od kamena* komu, *srce je sašlo (došlo, iskočilo i sl.) u pete (petu, gaće)* komu, *duša je na jeziku* komu, *duša je komu došla (izašla) u grlo (na jezik)*, *dušu bi dao tko* komu, *pao je kamen {sa} srca* komu, *izdalo je srce* koga, *srce puca (je puklo) {od tuge}* komu, *srce se para {od tuge}* komu, *srce se*

⁴ Korpus, koji se donosi na kraju rada, primarno je izdvojen iz *Frazeloge novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema* (Menac-Mihalić 2005), *Frazeologije križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima* (Maresić i Menac-Mihalić 2008) i *Frazeologije splitskoga govora s rječnicima* (Menac-Mihalić i Menac 2011) te iz dostupnih dijalektnih rječnika i znanstvenih priloga. Izdvojeni frazemi poslužili su kao temelj za usmjereno istraživanje na terenu. Ovim putem zahvaljujem dr. sc. Joži Horvatu (Ludbreg) i doc. dr. sc. Marini Marinković (Osijek) na prikupljenoj i ustupljenoj građi.

komu *prepolovilo na pola*, *srce je stalo* komu, *srce vuče* koga komu (kamo), *teško je pri srcu* komu, *teško je palo na srce* komu što, *koliko ti {god} srce želi (hoće)*...

Poredbeni frazemi zastupljeni su nešto rjeđe, a izdvajaju se primjeri poput: *čekati kao duša raj*, *kao duša bez tijela*, *tjerati (natezati, naganjati, mučiti)* koga *kao vrag grešnu dušu*, *{dobar} kao duša*. Potonji primjer pokazuje da u spomenutoj strukturi može izostati A-dio frazema, čime frazem sveze riječi može postati dvodijelnim poredbenim frazemom ili minimalnim frazemom (pridjevka sastavnica u frazemu *dobar kao duša* u pojedinim se govorima može i izostaviti).

3. RASPROSTRANJENOST I INAČICE

Većina je potvrđenih frazema ujedno i dijelom frazeologije standardnoga jezika⁵, kao što su to primjerice frazemi *duša od čovjeka*, *dušu ispustiti (pustiti)*, *duša je na jeziku*⁶ komu, *mirne duše*, *biti tvrda (tvrđoga) srca*, *nemati srca*, *prirasti* komu *{k} srcu*, *srce je na mjestu* komu, *teško je pri srcu* komu..., a svi su oni potvrđeni i u svim trima hrvatskim narječjima. Iako malobrojni, u korpusu su zabilježeni i frazemi koji su karakteristični za manje govorno područje, tj. za užu regiju. Tako izdvajamo frazeme poput *duša će* komu *u šupalj dub*, zabilježen u štokavskome govoru Lovreća (Menac-Mihalić 2005: 164) ili primjer iz Dalmatinske zagore *pojila guzica dušu* (Gusić i Gusić 2004: 120). Ipak, možemo reći da će se tek daljnjim usmjerenim istraživanjima dijalektne frazeologije moći utvrditi stvarna čestotnost nekih, do danas rijetko zabilježenih primjera.

U korpusu su zamjetne i određene inačice frazema. Tako su, primjerice, na tvorbenoj razini potvrđene moguće varijacije glagolske sastavnice, a što se potvrđuje primjerima *{do} u dušu znati (poznavati)* koga ili *dušu ispustiti (pustiti)*. Pritom, upotreba jednoga od oblika nije uvijek određena pripadnošću nekome govoru ili narječju – naime, potvrde nas upućuju na to da se u istome govoru nekad mogu pojaviti oba oblika. Na leksičkoj su razini potvrđena dva tipa mogućih varijacija koje ne utječu na promjenu značenja samoga frazema. S jedne je strane moguća zamjena sastavnice unutar frazema bliskoznačnicom/istoznačnicom, tj. dijalektnim oblikom karakterističnim za pojedini govor, kao u primjerima *duša je na jeziku* komu ~ *duša je na*

⁵ Usp. npr. *Hrvatski frazeološki rječnik* (HFR) (Menac, Fink Arsovski i Venturin 2014) i *Baza frazema hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

⁶ U HFR-u (2014: 108) naveden je frazem *duša je na jeziku (u nosu)* komu.

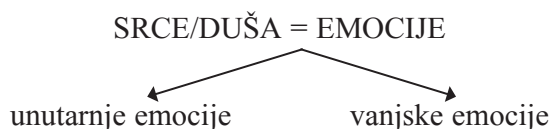
zajiku komu, *imati srce od kamena* ~ *imati srce od kamika*. S druge strane imamo primjere *duša je* komu *došla u grlo* ~ *duša je* komu *izašla na jezik*, *imati na duši* koga/što ~ *nositi na duši* koga/što, *srce je sašlo u petu* komu ~ *srce se kalalo u gaće* komu, u kojima varijacija nije rezultat isključivo različitoga leksičkog fonda, nego i relativno slobodnoga izbora unutar određenih sastavnica u frazemu.

Uz to što su nositelji leksičkoga blaga, dijalektni frazemi ujedno upućuju na fonološke/morfološke značajke pojedinoga govora. Promotrimo li sastavnice *duša* i *srce* izolirano, razvidno je da na leksičkome planu one ne pokazuju raznolikost. Ipak, mogu se uočiti neke fonološke alternacije. Tako se leksem *duša* pojedinomu sustavu može prilagoditi samo prozodijski (npr. potvrda iz Hvara (*dūšā o(d) covīka* (Benčić 2014: 127)), ili i vokalno (npr. potvrda *mīrnę dūšę* iz Tršća, u kojemu je, uz skraćivanje vokala *u*, došlo i do otvaranja vokala *e*). Uz to, u govorima u kojima je potvrđen cakavizam, uslijed promjene *š > s/ś*, dolazi i do promjene u samoj sastavnici, kao što bilježimo u primjeru iz Trogira *Švè šan mu iskântâ cā mi je bīlo nā dušu* (Geić 2015: 128). I *srce* se, osim na razini prozodije (npr. *Pāl mi je kāmən sa sčca* – Osojnik), može prilagoditi / prilagođava i na razini vokalizma. Tako u govorima u kojima je potvrđena zamjena poluglasa uz slogotvorno *r > a*, *e*, *o* ili *ę* i u frazeološkome korpusu bilježimo primjere poput *Ke me ję tęšku, mę tāk sęrci bāli* (Malnar 2011: 103) ili *Ręklo bi se dā (n)joj je priręsa sārću* (Benčić 2014: 378). Zamjetno je, međutim, da se u nekim govorima navode i dvostrukosti, tj. fonološke inačice (npr. *ujist za srce/serce/sarce* (Turk 1998: 273); *bāli mę sęrci/sčci* (Tr)) koje upućuju na moguće različitosti ili promjene u samome sustavu. Unutar konsonantizma i ovdje se može uočiti promjena uslijed cakavizma, kao što je to u primjeru *Cę nęj pa vōle, tūde sčci bāli* (Malnar 2012: 200).

4. SIMBOLIKA I ZNAČENJE SASTAVNICA

U definiranju⁷ *srca* i *duše* izdvajaju se *osjećaji* te možemo reći da oni predstavljaju svojevrсно središte ili ukupnost ljudskih emocija ili osobina, pri čemu srce predstavlja konkretan pojam, a duša njegov apstraktan parnjak. U frazeološkome korpusu oni često simboliziraju određenu emociju, a s obzirom na prikupljene potvrde, možemo razlikovati dva tipa emocija:

⁷ Jedna je od Anićeveih definicija duše ‘ukupnost čovjekovih osjećaja, svijesti i karakternih osobina’ (Anić 2000: 198), a za srce bilježi i preneseno značenje ‘draga osoba’ (Anić 2000: 1096), čime se također upućuje na emotivne karakteristike.

Obje se sastavnice, naime, pojavljuju u frazemima kojima se izriče ili opisuje nečije emotivno stanje (*unutarnje emocije*), ali i u onima kojima se izriče ili opisuje emotivan odnos prema nekome (*vanjske emocije*).

U unutarnje emocije koje se izražavaju ovim frazemima najčešće ubrajamo trenutne negativne osjećaje pojedinca poput straha (*duša je komu došla (izašla) u grlo (na jezik)*), *palo je srce u gaće* komu, *presjeklo {je} oko srca* koga, *srce je sašlo (došlo, iskočilo i sl.) u pete (petu, gaće)* komu, *srce je u petama* komu) ili patnje (*boli koga {i} duša {i} tijelo*), *teško je pri (u) duši* komu, *boli (zaboljelo je) srce {i} duša* koga), ali i pozitivne osjećaje olakšanja ili smirenosti (*duša je na mjestu* komu, *pao je kamen sa srca* komu, *srce je na mjestu* komu, *staviti srce na mjesto*). S obzirom na emotivan odnos s/prema drugima, izdvajaju se frazemi koji izriču nanošenje boli drugomu (*dušu mučiti* komu, *ispiti dušu* komu, *raniti u srce* koga, *ujesti (ugristi) za srce* koga), ali i osjećaj empatije ili ljubavi prema kome (*imati srca {za koga}*), *imati pri srcu* koga, *voljeti svim srcem* koga/što). Zamjetno je da se *stabilnost* ljudskih emocija oslikava *stabilnošću* spomenutoga somatizma, tj. delokaliziranost može dovesti do negativnih emocija (npr. *duša* → *grlo*, *srce* → *gaće*, *srce* → *pete*, *srce* → (*iz*)van), a čime se naglašava da je sve pozitivno (kako treba biti) kada je *srce/duša = emocija* 'na mjestu', tj. mirno. U govoru Ludbrega zabilježena je potvrda *duša se v rit povrnula* komu, u značenju 'zadovoljan je tko, miran je tko, smiren je tko, osjeća tko da je sve u redu'. U spomenutom je primjeru *pravo mjesto* konkretno definirano te se *duša* smješta unutar drugoga somatizma (stražnjice), a pozitivan je osjećaj uvjetovan upravo njezinim *povratkom* na to, tj. *njezino mjesto*. Glavnina, pak, korpusa pokazuje da je smještanje *srca/duše* u ili uz somatizam *stražnjica* povezano s negativnim osjećajima nezadovoljstva, uvrijeđenosti (*imati srce blizu guzice*), straha (*srce je u stražnjicu skočilo* komu⁸, *imati srce blizu guzice*) ili s krivim postupcima (*pojela guzica dušu*).

Izricanjem fizičkoga⁹ bola imenovane sastavnice zapravo se izražava psihička, tj. emotivna bol, što se iščitava iz primjera poput *boli (zaboljelo*

⁸ Ovdje možemo uvrstiti i frazem *palo je srce u gaće* komu.

⁹ "Manifestacija emocija uvijek je dakle povezana s nekom fizičkom reakcijom koja se očituje u neverbalnoj komunikaciji, a ona je osnova za nastanak velikoga broja frazema" (Kovačević i Ramadanović 2016: 508).

je) srce {i duša} koga ili *boli koga {i} duša {i tijelo}* pri čemu se izricanjem izostavljivoga dijela frazema dodatno naglašava cjelovitost organizma i tako postiže intenzifikacija polaznoga značenja. Iz korpusa se, usto, može zaključiti da se somatizam *tijelo* pojavljuje isključivo uz somatizam *duša* (ne i *srce*), čime se u suodnos stavlja duhovno i fizičko, tj. *duša* predstavlja nematerijalni dio bića, a *tijelo* materijalni. Potpunost je tako uvjetovana objema komponentama, što se može iščitati iz frazema *dušom i tijelom, kao duša bez tijela*. Razlog *isključivanja*, tj. neimenovanja srca u odnosu *tijelo – duša* vjerojatno je u tome što je srce konkretan, materijalan dio ljudskoga tijela te je samim time i uključen u viši rodni pojam *tijelo*.

Sa sastavnicom *duša* potvrđeni su i oni frazemi kojima se izražava značajnije 'odmoriti se' (usp. *dušu odmoriti, odmoriti i s dušom i tijelom*). Uz njih možemo vezati i frazem *dati (napraviti) si oduška*¹⁰, ali i onaj u značenju 'izdovoljiti se, uživati u čemu' – *dati si srcu oduška*.

Poticajnim impulsom za nastanak frazema biva i slika tereta, tj. težine koja se preslikava na čovjekovo emotivno stanje (težina = teško = bolno, npr. *teško je pri (u) duši* komu, *teška srca, teško je palo na srce* komu što, *teško je pri srcu* komu), a takva etimologija¹¹ frazema dokazuje se i primjerima *presjeklo {je} oko srca* koga, *srce puca (je puklo) {od tuge}* komu, *srce se para {od tuge}* komu.

Već je iz samih primjera razvidno da su spomenuti somatizmi u međusobnoj korelaciji ne samo na razini sadržaja (sastavnice frazema koji su nositelji istoga značenja) nego nerijetko i na razini izraza. Tako su zabilježeni i frazemi u kojima supostoje obje navedene sastavnice (*boli (zaboljelo je) srce {i duša}* koga), a čime se postiže pojačavanje samoga značenja. Uz to, zabilježeni su i oni u čijemu je izrazu došlo do *zamjene* spomenutih sastavnica, a značenje se pritom ne mijenja (*duša je na mjestu* komu ~ *srce je na mjestu* komu). Uspoređujući frazeme hrvatskoga i ruskoga jezika s komponentom *srce*, Hrnjak dolazi do zaključka da međusobna zamjena spomenutih sastavnica nije uvijek moguća te navodi: "U hrvatskom je jeziku očito da su pojmovi srca i duše ipak u većoj mjeri odvojeni, pa je i u frazeologiji srce prvenstveno sjedište osjećaja, dok je čovjekova duhovna bit u duši koja je smještena negdje izvan srca" (Hrnjak 2005: 26). Potvrda je tomu i ekscerpirani korpus, koji potvrđuje da je variranje frazema sa sastavnicom *srce* i sastavnicom *duša* ograničeno i da je u velikome dijelu korpusa moguća samo

¹⁰ Anić (2000: 668) *odušak* definira kao 'izraz osjećaja koji su se nakupili u duši'.

¹¹ "U frazemima sa somatskom sastavnicom *srce* opisuje se duhovno stanje čovjeka, tj. ostvarena je metonimija u kojoj slamanje ili povređivanje čijega srca ukazuje na čiju psihičku bol (...)" (Kovačević i Ramadanović 2016: 513).

jedna, uvijek ista sastavnica (npr. *griješiti dušu, odmoriti i s dušom i tijelom, srce puca (je puklo) {od tuge} komu*).

Uz to, frazemima sa sastavnicom *srce* i sastavnicom *duša* može se izraziti i karakterna osobina pojedinca, a što iščitavamo iz primjerâ *biti bez duše, {dobar} kao duša, duša od čovjeka, imati dobru dušu, prodati (dati) dušu sotoni (vragu, đavlu), biti bez srca, biti tvrda (tvrđoga) srca, imati srca {za koga}, imati tvrdo srce, nemati srca, srce je od kamena komu...* I ovdje *kvaliteta* somatizma oslikava *kvalitetu* čovjeka (dio za cjelinu, tj. jedna sastavnica = ukupnost svih pozitivnih ili negativnih asocijacija). Srce se, pritom, kako navodi Vidović Bolt (2016: 31), “može metaforički konceptualizirati kao spremnik u kojem je pohranjena dobrota (*dobra srca*), koji se može otvoriti (*otvorena srca*), odnosno širiti (*široka srca*), koji može biti velik (*velika srca*), mekan, odnosno p(r)opustljiv (*meka srca*) ili pak velike vrijednosti (*zlatna srca*)”.

Frazem *dva bez duše, treći bez glave* u suodnos stavlja psihičko/duhovno (*duša*) i razumsko (*glava*), a cjelovitost se ostvaruje upravo postojanjem obaju elemenata (dobar je onaj tko ima i *dušu* i *glavu*, tj. koji posjeduje i duhovnu i intelektualnu razinu). Odnos *duša ~ razum* može se promatrati i iz frazema *imati na duši* koga i *imati na savjesti* koga (usp. i Menac-Mihalić 2005: 164), pri čemu su obje razine stavljene u potpuno ravnopravan položaj (intenzitet osjećaja odgovornosti ili grižnje savjesti isti je neovisno o tome jesmo li u frazemu upotrijebili sastavnicu *duša* ili *savjest*).

Srce se može promatrati kao najviša instancija ili mjerilo u određivanju ljudskih vrijednosti, što pokazuju i frazemi *od {svega} srca i ruku na srce*¹². Takva se percepcija veže i uz *dušu*, što se može zaključiti na temelju frazema *po duši*.

Uz simboliziranje osjećaja, srce simbolizira i život, što je povezano s njegovom osnovnom funkcijom/definicijom, tj. pulsiranje srca = život, prestanak rada srca = smrt. Takva je slika potaknula nastanak frazema *izdalo je srce* koga.

U tome se semantičkom polju (izricanju smrti) plodnijom ipak pokazala sastavnica *duša*. Postojanje duše upućuje na postojanje života, odnosno *napuštanje* duše dovodi do “napuštanja” života (*dušu ispustiti (pustiti)*). Slika

¹² “Već smo spomenuli da smo iskrenost uključili u osjećaje (v. *dolaziti iz srca*), iako, strogo uzevši, ona nije osjećaj. Međutim, nalazi se na pola puta između racionalnog i emocionalnog te smo mišljenja da više zadire u emocionalno jer se, primjerice, neiskrenost može manifestirati osjećajem grižnje savjesti. S obzirom na to, a i na spomenute kognitivne mehanizme, smatramo da možemo govoriti i o konceptualnoj metonimiji SRCE ZA ISKRENOST” (Novoselec 2019: 155).

izlaska duše iz tijela, tj. vjerovanje da izlazak duše kroz usta i nos znači skoro smrt (usp. Opašić i Gregorović 2010: 58), motivirala je i nastanak frazema *duša je na jeziku* komu 'jedva je živ *tko*, na izdisaju (samrti) je *tko*'. U jednome je frazemu potvrđena i umanjenica glavne sastavnice (*dušica visi na končiču* komu¹³), čime se želi prikazati slabost, krhkost ljudskoga života. Izricanje smrti ostvaruje se i frazedom *predati (izručiti) dušu Bogu*, temeljenu na religijskim motivima. Ovdje se referiramo i na ustaljene izraze koji se rabe kada se govori o dragome pokojniku *Bog daj duši lako* komu, *Bog daj duši mira* komu, *Bog da duši pokoj* komu i *Bog pomiluje dušu* komu, a ista je motivacija poslužila i za nastanak frazema u značenju 'uzaludno čekati' *čekati kao duša raj*. I dok se uz sastavnicu *Bog* vezuju pozitivne konotacije (sadržajem vezane uz zagrobno), uz sastavnicu *vrag* očekivano je zabilježeno suprotno. Frazemi u kojima se ta sastavnica pojavljuje uz *dušu* označavaju negativne, zle osobe (*prodati (dati) dušu sotoni (vragu, đavlu)*) ili pak iskazuju fizičko/psihičko mučenje *koga (tjerati (natezati, naganjati, mučiti) koga kao vrag grešnu dušu)*. Potonji je frazem motiviran vjerovanjem i slikom mučenja grešnika u paklu, a uz njega vežemo i frazem *mučiti se kao grešna duša*, dok je grijeh koji obuzima dušu poticajan impuls za frazem *griješiti dušu*. Iz korpusa se može zamijetiti da se spomenuti frazemi, oni u kojima se uz *dušu* spominju i *grijech* ili *vrag*, odnose na žive osobe i njihove karakteristike¹⁴, dok se sastavnica *Bog* uglavnom¹⁵ spominje u frazemima koji se odnose na drage pokojnike.

Glavninu promatranoga korpusa čine frazemi koji nose jedno značenje, ali zabilježeni su i oni koji mogu nositi dva. Značenja višeznačnih frazema pritom se mogu djelomično preklapati, kao što je to u primjeru *imati (nositi) na duši* koga/što, koji uz značenje 'biti odgovoran za čiju nesreću ili smrt, nanijeti komu zlo, osjećati grižnju savjesti' nosi i značenje 'biti opterećen *kime/čime*'. Možemo reći da je drugo značenje dijelom uvjetovano prvim, tj. izazivanje nečije nesreće ili zla rezultira čijom opterećenošću. Uz to, potvrđeni su i oni frazemi u kojima nema semantičke sličnosti, kao što je npr. *srce je htjelo iskočiti van* komu u značenjima 'jako se prestrašio *tko*' i 'jako se umorio *tko*' ili pak frazem *dušu ispustiti (pustiti)* u značenju 'jako se umoriti, jedva disati od napora' ili

¹³ U građi je potvrđena i inačica spomenutoga frazema *život visi o (na) koncu* komu, iz čega zaključujemo da su *duša* i *život* zamjenjive sastavnice.

¹⁴ U dijalektnoj su frazeologiji zabilježeni frazemi u kojima se nečija smrt može izraziti i frazemima sa sastavnicom *vrag/đavao*, ali oni u promatranom građi u svojoj strukturi ne sadrže sastavnicu *duša*. Razvidno je da će se takvi frazemi upotrijebiti kada se pokojnika želi prikazati negativno ili kada nekomu nije drag (npr. *otić đavlu na zavit (račun)* 'umrijeti (o lošoj osobi)'; Menac-Mihalić 2005: 168).

¹⁵ U korpusu je zabilježen primjer u kojemu se sastavnica *duša* pojavljuje uz sastavnicu *Bog*, a odnosi se na živu osobu koja je bolesna, koja se muči ili teško radi (*Bogu dušu, Bog je neće*).

‘umrijeti’. Iako u potonjemu frazemu na razini značenja nema sličnosti (*umor* ~ *smrt*), možemo reći da je poticajni impuls nastanka frazema isti, tj. teško disanje umiruće osobe povezano je s teškim disanjem izazvanim umorom. U frazemu *boli koga {i} duša {i tijelo}* potvrđena su značenja ‘teško je *komu*, pati *tko*’ te ‘umoran je *tko*’, pri čemu se višeznačnost grana u dva smjera, tj. izražava se psihičko stanje pojedinca (*patnja*), ali i fizička komponenta (*umor*).

Treba reći da neki frazemi, koji se na razini cjelovita korpusa definiraju kao višeznačni, u pojedinome govoru mogu biti i jednoznačni, te možemo govoriti o relativnoj višeznačnosti. Tako je, s jedne strane, frazem *nemati srca* višeznačan u svim zabilježenim govorima, dok se uz frazem *srce je htjelo iskočiti van komu pojedino (jedno) značenje veže uz pojedini govor* (npr. u Ludbregu ‘jako se umorio *tko*’, u Podravskim Sesvetama ‘jako se prestrašio *tko*’).

5. ZAKLJUČAK

Sastavnice *srce* i *duša* pokazale su se čestim dijelovima frazema. Neki od njih potvrđeni su na razini nacionalne frazeologije, dok se neki vežu uz skupinu govora ili samo uz pojedini govor. Njima se najčešće izražava emotivno stanje pojedinca, njegove osobine ili pak međuljudski odnosi. Dio korpusa izražava i fizičke značajke, kao npr. *umor* ili *teško disanje*. *Srce* se pokazalo plodnijom sastavnicom u izražavanju emotivnih odnosa, dok je *duša* češća sastavnica frazema kojima se izriče *smrt*.

Zahvaljujući dosadašnjim istraživanjima u dijalektnoj frazeologiji, omogućeno je daljnje usmjereno ispitivanje koje će pridonijeti i proširivanju korpusa te donošenju novih zaključaka, kako na razini jednoga govora, tako i na razini narječja, pa i hrvatskoga jezika u cjelini.

Popis kratica imena naselja u čijim je mjesnim govorima zabilježena frazeološka građa¹⁶:

Bak = Bakovčice; Maresić i Menac-Mihalić (2008)	Cr = Crikvenica; Ivančić Dusper i Bašić (2013)
Bib = Bibinje; Šimunić (2013)	Ča = Čabar; Malnar (2011; 2012)
Bl = Blato; Milat Panža (2015)	Či = Čišla; Menac-Mihalić (2005)
Bo = Boljun; Francetić (2015)	Do = Dobrinče; Menac-Mihalić (2005)
Br = Brnaze, Menac-Mihalić (2005)	DP = Donje Pazarište; Menac-Mihalić (2005)
Brv = Brovinje; Nežić i Opašić (2016)	DZ = Dalmatinska zagora; Gusić i Gusić (2004)
Ce = Cerje; Šatović i Kalinski (2012)	

¹⁶ Iza imena naselja navodi se podatak o literaturi, odnosno izvoru frazeološke građe.

Đur = Đurđevac; Maresić i Miholek (2011)	Ot = Otok; Menac-Mihalić (2005)
Ga = Gala; Menac-Mihalić (2005)	Pet = Peteranec; Maresić i Menac-Mihalić (2008)
Go = Gospić; Menac-Mihalić (2005)	PiZ= Pitve i Zavala; Barbić (2011)
Gr = Grobnik; Lukežić i Zubčić (2007)	Pr = Prezid; Malnar (2012)
Hv = Hvar; Benčić (2014)	Ru = Runović; Menac-Mihalić (2005)
Kas = Kastav; Miletić (2019)	Se = Senj; Moguš (2002)
Klo = Kloštar Podravski; Maresić i Menac-Mihalić (2008)	Ses = Podravske Sesvete; Maresić i Menac-Mihalić (2008)
Kr = Krk; Turk (1998)	Si = Sinj; Menac-Mihalić (2005)
Križ = Križevci; Maresić i Menac-Mihalić (2008)	Spl = Split; Menac-Mihalić i Menac (2011)
Ldb = Ludbreg; Horvat, neobjavljena građa	Ši = Šibenik; Menac-Mihalić (2005)
LI = Lika; Čuljat (2004)	Tr = Tršće; Malnar (2011; 2012 i neobjavljena građa)
Lo = Lovreć; Menac-Mihalić (2005)	Trog = Trogir; Geić (2015)
No = Novalja; Vranić i Oštarić (2016)	Vir = Virje; Maresić i Menac-Mihalić (2008)
Op = Opuzen; Menac-Mihalić (2005)	Vrb = Vrbovec; Maresić i Menac-Mihalić (2008)
Os = Osojnik; Marinković, neobjavljena građa	

RJEČNIK FRAZEMA SA SASTAVNICAMA *SRCE* I *DUŠA*

biti bez duše¹⁷ = biti nemilosrdan, bezdušan, bezosjećajan¹⁸: *Tâ človek je prëz dūši (Bo). Nije on bez duše (Ga, Lo). Ūn je bez dūše, glëč kāk se ponōša prema nē (Ldb). Mojā māla cēli dān nāpamet būba z vrāžjega libra, a prōkljeti učitelji kakō da su bez dūšē (No). Bez dūšē jē (Ses). Nije ōn bez dušē (Spl).*

biti bez srca = biti bezosjećajan, hladan: *Nīgdōr se ne nasmēje, pōk sy sī mīslyjō da je bes sŕca (Ldb). On je bes sŕca (Lo). Ōn je bē(z) srca (Spl).*

biti čistoga srca = biti nedužan, čiste savjesti: *Jō sem čistoga sŕca, znōm da sem niš nē krīf (Ldb).*

biti duša čega = biti pokretač i središte čega, biti izrazito dobra osoba: *Mīcyka je dūša nāše fāre (Ldb).*

¹⁷ Uopćeni se frazem, u dosadašnjoj literaturi, na standardnome jeziku donosi ako u njemu postoji odgovarajući ekvivalent; uopćeni frazemi ovdje su na svim razinama prilagođeni hrvatskomu standardnom jeziku.

¹⁸ Značenja frazema preuzeta su iz konzultiranih rječnika ili oblikovana slijedeći dosadašnju metodologiju obrade frazeološke građe.

biti tvrda (tvrđoga) srca = biti okrutan, nemilosrdan: *On je tvrđda srca* (Ga). *Ōn ti je tvrdôga srca, ūzalud ga je molit* (Spl). *Ona je tvrđda srca* (Ši).

Bog da duši pokoj komu = /kaže se kad se spominje dragi pokojnik/, zagrobni mir: *Bôg mu dâ dūši pòkoj, nanosija se životà u tì devedesēt i pē' gòdin* (Bib). *Bôg je dâ dūšī pokòj, koliko san se pūti kod njē nāpija ružôja, znāla ga je od marāšak lipo napraviti* (Bib). *Pokòljan dum Ivān Gardenāl, Bôg mu dâ pokòj dūši, bi je pūno gòdišća paròk u Blātu* (Bl). *Bôg mu dō (dūšī) pokòj!* (Hv). *Živiman Bôj dō zdrôvje, a mōrtviman Bôj dō pokòj dūši* (PiZ).

Bog daj duši lako komu = /kaže se kad se spominje dragi pokojnik/: *Bôg mu dēj dūše lēke!* (Ce). *Čę be vmròu, be rēkla Bôk mo dāj dūše lāhko* (Ča). *Bil je poštęny čovek, Bôk mō dēj dūšy lēfko* (Ldb). *Bôg mu dāj dūše lāxko* (Os). *Bôk mo dāj dūše lāko* (Pr).

Bog daj duši mira komu = /kaže se kad se spominje dragi pokojnik/: *Bôk mō dēj dūšy mēra* (Ldb).

Bog pomiluje dušu komu = /kaže se kad se spominje dragi pokojnik/, zagrobni mir: *Bôg ju dūšo pòmili!* (Os).

Bogu dušu, Bog je neće = zlo je komu, bolestan je, jedva je živ; teško tko radi: *Za tēške trenūtkē u životū naši ljūdi imaju nū izreku: Bôgu dūšu, Bôg je nē če* (Bib)! *Bôgu dūšu, Bôg je neće* (Bl). *Bogu dušu, Bog je neće* (Do, Ga, Lo, Ot, Si). *Bôgu dūšu – Bôg je neće* (PiZ). *Bīdan Jūre, kākò mu je slābo – Bôgu dūšu, Bôg je neće* (Spl).

boli koga {i} duša {i} tijelo = 1. teško je komu, pati tko: *I duša i tilo me boli* (Br). *Dūša mę bolī* (Ce). *Bolī me dūšā* (Hv). *Bolī me dūša dok vidym f kākvem je stōņo* (Ldb). *Boli me i duša i tilo* (Op). *Dūšā me bolī, kad tō gljēdan* (Se). *Bolī me i dūšā i tīlo* (Spl). *Bāli mę dūša, hūdu me ję* (Tr); 2. umoran je tko: *Bāli mę i dūša i tēu* (Tr).

boli (zaboljelo je) srce {i duša} koga = teško je komu, pati tko: *Boli me srce i duša* (Či). *Boli ga srce i duša* (Ga). *Bolī ga srce kaj nę mre videty svōje vnōke* (Ldb). *Bōli me srce i dūša kad tō vīdim* (Os). *Bolī mę srce i dūša kāj nę ožęnil Marīcu* (Ses). *Bolī me srce kad i vīdin zājedno* (Spl). *Bolī me srce i dūša ka(d) tō čūjen* (Spl). *Boli me srce i duša kad je vidin* (Ši). *Bāli mę sęrci ke ga viden kok jūka* (Tr). *Bōli mę srce i dūša dok ga vīdim kak ję bętęžen* (Vrb).

čekati kao duša raj = uzaludno čekati: *Sāmo tī tūka sędi, boš čakal kak dūša rāja!* (Đur).

dati dušu = biti predan čemu: *Dāt dūšu* (Hv).

dati dušu za što = biti dobar u čemu: *Tī njęgōv brōd je dūšu dā za tūčī mōre i po nājvčęen vītru* (Bib).

dati (napraviti) si oduška = 1. odmoriti se: *Malō si ōdūška napravīmo od ōdājna* (Đur). *Za dvā čędna gręm na gòdišnji pa bom si dāl ōduška* (Os); 2. izdovoljiti se, uživati u čemu, iskoristiti nesputanost: *Napōpęvaly smō se pry męšy, bās sem sy dōla ōdōška* (Ldb).

dati si srcu oduška = izdovoljiti se, uživati u čemu, iskoristiti nesputanost: *Dōg dōjde dimō, māma mō naprōvy jęsty kaj nājvčę vōly, kaj sy dō sęčō ōdōška* (Ldb).

dati svoje srce komu = voljeti koga: *Jěst sen te dāua svāj sęrci* (Tr).

dirnuti do srca koga = jako dirnuti koga: *Dīrnōlo ga ję do sęrcā* (Ses).

{do} u dušu znati (poznavati) koga = dobro poznavati koga: *Poznan te u dušu* (Do). *Poznan ga u dušu* (DP). *Znan ga u dušu kakvi je* (Ga). *Poznājen ga u dūšu!* (Hv). *Pòznam ga vęč dōgo, y mīslým da ga pòznam v dūšo* (Ldb). *Znan je u dušu kakva je* (Lo). *Znām te u dūšo* (Os). *Pòznāti nękoga v dūšu* (Pet). *Pòznam ga v dūšu* (Ses). *Nu znaden do u dušu* (Si). *Znān ga ũ dūšu* (Spl). *Poznāje me ũ dūšu* (Spl). *Znān jā njęga ũ dūšu, ōn je dōbar čòvik* (Spl). *Znan ga u dušu* (Ši). *Pāznān ga nātre v dūšo* (Tr). *Nęmreę me prevarāti, dōbreę ga pòznam v dūšu* (Vrb).

{dobar} kao duša = jako dobar: *Ona je dobra ka duša* (Br). *Ōn ti ję dōber kak dūša* (Ce). *Dobar ko duša* (Či, Ga, Lo). *Dobar ka duša* (DP). *Sāky ty bō rękel da je ũna dōbra kaj dūša* (Ldb). *Dobar ki duša* (Ot). *Dōber kāk dūša* (Ses). *Dōbar je kā dūša* (Spl). *Dobar je ka duša* (Ši).

dobra duša = dobar čovjek: *Nika dobrā dūšā mi je tovāra dognāla dōma* (No). *Priden ję, duābra dūša* (Tr).

dobra (dobroga) srca = dobar, suosjećajan, darežljiv: *Biti dōbrōga sęrcā* (Ce). *Oni su dobrā sęrcā i sęgūrno će ti pomōć* (Gr). *Bīt dōbrega sārca* (Hv). *Bil je hūncutina, ma dobręga sęrcā, vāvęk je učitęlice Mīlice pomōgāl nosit bōršu špęžūn* (Kas). *Lājavica ję, ma je dobręga sęrcā* (Kas). *Navęk pomōže lūdyma, bās je dōbrōga sęřca* (Ldb). *Niši je ni pošūljāl, a govōriš da ti se činī da bi mōgla bīt dōbrōga sęrcā i za drŭge stvāri?* (No). *Bil sęm dōbrōga sęrcā* (Ses). *Tāj ję čòvęk navęk bīl dōbrogā sęrcā* (Vrb).

doći do srca komu = ganuti koga; postati blizak komu: *Dōšlo mu ję do sęrcā* (Ses). *Nę dā da mu dōję do sęrcā* (Ses).

duša će komu u šupalj dub = lagat će tko i bit će kažnjen: *Duša će ti u šupal dub* (Lo).

duša je komu došla (izašla) u grlo (na jezik) = jako se prepao tko: *Izašla mi je duša na jezik* (Op). *Duša m' došla u grlo* (Ši).

duša je na jeziku komu = jedva je živ tko, na izdisaju (samrti) je tko: *Dūša mu ję na jeziku* (Ce). *Dūša mŭ j na zajiku* (Cr). *Bo ōn zvāl žŭpnika dōk dę dūša na jęzik!* (Đur).; 2. jako je umoran tko, potpuno je iscrpljen tko: *Dok smō dōšly na vřx bręga, dūša my je bila na jeziko* (Ldb).

duša je na miru komu = zadovoljan je tko, miran je tko, smiren je tko, osjeća tko da je sve u redu: *Zdęj me ję dūša na mīre, sę ję duābru pręšŭo* (Tr).

duša je na mjestu komu = zadovoljan je tko, miran je tko, smiren je tko, osjeća tko da je sve u redu: *Duša mi je na mistu* (Ga). *Jel ti sad duša na mistu?* (Lo). *Dūša mi je nā mīstu ka(d) si mi tō ręka* (Spl). *Jel ti sād dūša nā mīstu?* (Spl). *Zdęj me je uōhku dūša na męjste* (Tr).

duša je u grlu komu = 1. na samrti je tko: *Ōpće je nę mōgla dixaty, dūša jy je bila f požerōko* (Ldb). *Dūša mu ję v gřlu* (Ses).; 2. jako je umoran tko, potpuno je iscrpljen tko: *Dūša mō je f požerōko bila pōsle tę vęžby* (Ldb).

duša od čovjeka = jako dobar čovjek: *Tò je dūšù ot čovèka* (Bo). *Dūša ot čovèka se* (Ča). *On je duša o čovika* (Či). *To je duša o čovika* (Do). *On je duša o čovika* (DP). *Duša od čovika* (DZ). *Duša o čovka* (Ga). *On ti je duša o čovika* (Go, Ru). *Ōn ti je dūšà o(d) covika, u nìkoga se ne intrigōjè!* (Hv). *Zvanì grdobà, a nūtrèh dūšà od čovèka* (Kas). *Pròsy nèga kaj ty pomòre, ún je dūša ot čovèka* (Ldb). *Mōž ju je dūša od čovèka* (Os). *Frānè je dūšà od čovika* (Se). *Dūša ot čovèka* (Ses). *On t' je duša o čovka* (Si). *Ōn je dūša o(d) čovika* (Spl). *Duša o čovka* (Ši). *Ti se dūša uot čavèjka* (Tr).

duša se smirila komu = umro je tko: *Kad je ostàrija i još se k tōmu razbolija, vāj je divānija da što će mu tākvd žičè i kakò je bōlje umriti i, èto, dūšà mu se smirila u Bōgu* (Bib).

duša se u stražnjicu vratila komu = zadovoljan je tko, miran je tko, smiren je tko, osjeća tko da je sve u redu: *Vē dōk smō dōbyly tē pēneze, dūša mō se v rīt povrñola* (Ldb).

dušica visi na končiću komu = u životnoj je opasnosti tko: *Bil je jākò bōlān, dušica mu je na kōnčice vīsela* (Kas).

dušom i tijelom = potpuno, sasvim, u svemu: *Ōn jē za nū dūšom i tēlom* (Klo). *Navijaly smō dūšom y tēlom* (Ldb). *Sì smō se mōlyly dūšom y tēlom* (Ldb). *Dūšom i tēlom smo mislìli na tēbē* (Ses). *Dūšom i tēlom sēm sē na tō priprāvila* (Vrb).

dušu bi dao tko komu = sve bi dao tko komu, darežljiv je tko: *Dūšu bi mu dāl, a sē zabāday* (Ses).

dušu ispustiti (pustiti) = 1. jako se umoriti, jedva disati od napora, namučiti se oko čega: *Dì će ti ōn kopāti, svàs se uspūše i sāmò što ne ispūstì dūšu, dok se uspēnje uz skalīne na pōd* (Bib). *Dūšu san pustijo* (Do). *Tō tì j pūt za dūšu spustit: sē nāzgōru i sīrmo* (Gr). *Dūšu sam spūstil* (Križ). *Mōraly smō pēške ity, čūješ, skōrō sem dūšō spūstyl!* (Ldb). *Kak je tō žmēfkō, dūšō sem spūstyl* (Ldb). *Dūšu san ispustala leteć* (Lo). *Dūšō sām ispustil dok sām se gōre isprtil* (Os). *Spūstìli smo dūšu dōk smo spuzāli nā tāj brēg* (Ses). *Spūstil sēm dūšu dōk sēm dōšēl tām* (Ses). *Pūstìla san dūšu dok san dōšla* (Spl). *Pūstija je dūšu dok se pōpeja na trēči pōd* (Spl). *Ispustila san dušu da stignen* (Ši). *Spūstìli su dūšu dōk su namētaļi tāj vōs dīf* (Vrb); 2. umrijeti, izdahnuti: *Nāš susēt je pre(t) dvīe ūri pūsti dūšō* (Bo). *Živīna ima pāru i pārne kad spustì pāru a čōvek ima dūšu i mērne kād dūšu spustì* (Ce). *Ne mōre dūšu spustit, a mūcì se već trī mīsēca* (Gr). *Pūstìt dūšu* (Hv). *Ōn bu spūstil dūšu* (Klo). *Mōčyl se je dōgō, y fčēra je spūstyl dūšō* (Ldb). *Jēndrīna jē tāk bētēžen, sāmò kaj nē spūsti dūšū* (Ses). *Sīromāk, spūstil jē dūšu* (Ses). *Dīda je bīdan jučēr pūstija dūšu* (Spl). *Ispustija je dušu* (Ši). *Sāmē sē čēka da pūsti dūšu, včē jē dōgē fējst bētēžna* (Vrb).

dušu je dalo što za što = vrlo je prikladno što za što, pogodno je što, sasvim odgovara što: *Ōf brēšček je dūšō dōl za sōnkañe* (Ldb).

dušu mučiti komu = jako mučiti koga: *Ne muči mu dušu* (Do).

dušu odmoriti = odmoriti se, odahnuti: *Ižen dušu odmorit* (Do). *Sēdny sy mālō, počīny sy dūšō* (Ldb). *Grēn mālō dūšu odmōrit* (Spl).

dva bez duše, treći bez glave = nijedan od njih ne valja, svi su loši: *Dvâ bez dûše, trêjtî bez glâve* (Ce). *Dva bez duše, treći bez glave* (DP).

griješiti dušu = biti nepravedan, nanositi nepravdu: *Ne grîšî dûšu* (Bib). *Ne grîšî dûšu* (Bl). *Sulîčit je od svegâ, ne grîšîte dûšu* (Bl). *Nâj grešiti dûšu* (Ce). *Ne grîši dûše* (DZ). *Ne bi tila grîšit dûše* (DZ). *Ne grîši dûšu!* (Gr). *Nemôj grîšit dûšu!* (Hv). *Ne bî itî dûšu grîšit i svê izrêč nâglôs* (Hv). *Nê ûna lôša žêna, nêj grêšyty dûšo* (Ldb). *Zâšto tâko govôriš o Pjêru? Ôn je dôbar čovik, nemôj grîšit dûšu* (Spl).

imati dobro srce = biti dobar: *Îma tâk duâbru sêrci* (Tr).

imati dobru dušu = biti jako dobar: *On ti ima dobru dušu* (Go). *Imât dôbru dûšu* (Hv). *Ûna îma dôbrô dûšo, dôla mo je sê kaj je mêla* (Ldb). *Ôn jêma dôbru dûšu, svê će ti oprôstît* (Spl).

imati dušu za svakoga = biti dobar prema svima: *Ôn îma dûšu za sâkoga* (Klo). *Za sâkoga îma dûšo* (Ldb).

imati junačko srce = biti odvažan, srčan: *Imâti junâčko sêrce* (Bib).

imati kameno srce = biti veoma bezosjećajan: *Îma kâmenô sêrce* (Ldb).

imati (nositi) na duši koga/što = 1. biti odgovoran za čiju nesreću ili smrt, nanijeti komu zlo, osjećati grižnju savjesti: *Ne želin ga na duši* (Či). *Nosin te na duši* (Do). *Oću, pa ću ga ja nosit na duši* (Ga). *Sê tê lûde kôje so postrêlaly bojo môraly mêty na dûšy* (Ldb). *Da se je nê pyjôny sêl v âoto y da je nê mêl saobračajko, dênes nê by tê lûde mêl na dûšy* (Ldb). *Sâmo divlaj po cêste, boš nôsil kôga na dûše* (Os). *Îmal boš ga na dûše za cêli živôf* (Pet). *Čê sên kâmu zuò nardiua pa ga îman na dûše* (Pr). *Îma ga na dûši* (Ses). *Nêču jâ imâti ništ na dûši, naprâvi sâm kâk ôčêš* (Ses). *Jêmâče ga cili živôf na dûši* (Spl). *Îma ga na duši* (Ši). *Ûana ga bu cêu živôf jemêjua na dûše* (Tr). *Dêlaj tí sâm kêj ôčêš, nêču tê îmêti na dûše* (Vrb).; 2. biti opterećen kime/čime; brinuti se o kome: *Îmam čudaj brîgy na dûšy* (Ldb). *Îman tê na dûše, ti se mâja briga* (Tr).

imati pri srcu koga = voljeti koga: *V uâgen be dêjua râko za têzga ke ga îmaš pr sêrce* (Tr). *Tâk me jê pr sêrce* (Tr).

imati srca {za koga} = imati suosjećanja za koga, suosjećati s kim: *Da îma sêca, oprôstyl by jy sê* (Ldb). *Jêmaš li tî sêca ka(d) si tô môgla rêč mâteri?* (Spl).

imati srce blizu guzice = 1. biti strašljiv: *Îmaš sêrce blizu guzice* (Ši).; 2. lako se naljutiti, uvrijediti; rasplakati se (oneraspoložiti se) brzo i bez osobita razloga: *Svâko mâlo ôn se namûsi zbôg ničega, bâš mu je sêrce blizon gûjce* (Bib).

imati srce kao kamen = biti bezosjećajan (neosjetljiv): *Îmaš sêrci ko kâmen* (Tr).

imati srce kao u zeca = biti kukavica: *On t' je takî junak, îma sêrce ki u zeca* (Ga, Si). *Ôn ti je tâkvi junâk, jêma sêrce kâ u zêca* (Spl).

imati srce od kamena = biti bezosjećajan (neosjetljiv): *Imêt sêrce ot kâmika* (Brv). *Îma sêrce ot kamêna* (Ldb).

imati tvrdo srce = biti okrutan, nemilosrdan, bezosjećajan: *Imêt trdo sêrce* (Brv). *Îma tvrdo sêrce* (Či). *Îmaš tvrdo sêrce* (Do). *Nîgdôr nêj rêkla da îma tâk tîdô sêrce* (Ldb). *Îma trdo sêrce* (Ses). *Jêmaš tvrdo sêrce âko tô ne razumîš* (Spl).

imati veliko srce = biti dobar, suosjećati s drugima: *Ne dēla tō rādý fōle, neg zōtō kaj ima vĕlkō sŕce* (Ldb).

ispiti dušu komu = izmožditi koga: *Stōra non je ispĭla dūšu* (PiZ).

izdalo je srce koga = umro je tko: *Īzdālo ga je sŕce od debelinĕ* (Bl). *Bĭlo je tō pretĕškō za nĕga, sŕce ga je izdalo* (Ldb).

izrastao je u srcu tko komu = jako voli tko koga, povezan je tko s kim: *Ko da me jĕ f sŕce zŕastu* (Tr).

kao bez duše = zadihano, bez daha: *Ulĕtĭja je ũ sōbu kâ bez dušĕ* (Spl).

kao duša = jako dobar (o piću): *Rakĭja ko duša* (Lo). *Rakĭja ki duša* (Ot).

kao duša bez tijela = lagano, oslobođeno: *Ko duša bes tila* (Ot).

koliko je komu srcu drago = mnogo, u izobilju, koliko {god} želi tko: *Zĕmy sy kolōčĕ kŭlko ty sŕcō drōgō* (Ldb).

koliko ti {god} srce želi (hoće) = mnogo, u izobilju, koliko {god} hoćeš: *Ima trate koliko ti srce oće* (DZ). *Īma tām tōga kŭlko ty sŕce oće* (Ldb). *Jĕdi vōča kolĭko ti sŕce žĕlĭ!* (Spl). *Nabĕri si rŭšek kŭlĭkĕ ti gōt sŕcĕ oće* (Vrb).

lakše je pri srcu komu = osjeća olakšanje tko, osjeća se mirnije tko: *Čym mō je rĕkla da se bō vĭnola, bĭlo mō je lĕzy pry sŕcō* (Ldb). *Slišaua sen ga, prĕc me jĕ pŕ sŕce ũāgeļĕ* (Tr).

mirne duše = mirne savjesti, bez grižnje savjesti, smireno, mirno: *Mĭrnĕ dŭšĕ* (Ce). *Čĕ mĕ vŭla poprĭmĕ, pōlej mĭrnĕ dŭšĕ lĕpu narĕdin* (Ča). *Nappravila je to mirne duše* (Či). *Otišla (ošla) san mirne duše* (Do). *Idi mirne duše* (DP). *Vĕzda mōrĕm mĭrnĕ dŭšĕ vmĭti* (Đur). *Spavaj ti mirne duše* (Ga). *Reklā sān ti tō mĭrnĕ dŭšĕ, a tĭ tō zamĭ kako čĕš* (Gr). *Mĭrne dušĕ* (Hv). *Mĭrnĕ dŭšĕ mōrĕ vmĭti* (Klo). *Mōreš mĕrne dŭše ity, sĕ smō napravŭly* (Ldb). *Mogu to reć mirne duše* (Lo). *Sād mōreš prōjt mĭrne dŭše* (Os). *Otišla san mirne duše* (Ru). *Mōrĕm sākomu mĭrnĕ dŭšĕ poglĕdāti v jōči* (Ses). *Ošla san mirne duše* (Si). *Učĭnila san tō mirne dušĕ* (Spl). *Ōšlā san čā mĭrne dušĕ jer san znāla da san učĭnila dōbro* (Spl). *Tō mōreš učĭnĭt mĭrne dŭšĕ, nĭko ti nĕče zamĭrit* (Spl). *Nappravĭja je to mirne duše* (Ši). *Lĕpu smo fsĕ nardĭle, zdĕj grĕmo mĭrnĕ dŭšĕ spāt* (Tr). *Mĕrnĕ dŭšĕ jĕ ōtišla od nĕga* (Vrb).

mrziti koga/što iz dna (dubine) duše = jako mrziti koga/što: *Dōša mu je na sprōvōd za figŭru, a svi dobrō znāmo da je pokōjnĭjaka mŕzĭja iz dnā dŭšĕ* (Bib). *Mŕzi ga iz dna duše* (Či, Lo, Ši). *Mŕzin te iz dubine duše* (Či). *Mŕzimo se iz dna duše* (Do). *Mŕzi me iz dubine duše* (Do). *Mŕzin ga iz dna duše* (DP, Go, Ru). *Mĕj zgledĭ da se ũny ne tŕpĭjō, mŕzyjō se z dnā dŭše* (Ldb). *Mŕzi je iz dna duše* (Ot). *Mŕzĕti nĕkōga z dnā dŭšĕ* (Pet). *Mŕzi ga z dnā dŭšĕ* (Ses). *Mŕzin je iz dna duše* (Si). *Mrzĭn ga iz dnā dŭšĕ* (Spl). *Mrzĭn te iz dubinĕ dušĕ, a nĕ znan zāšto* (Spl). *Mŕzin to iz dubine duše* (Ši). *Jĕst ga mŕzin z dnā dŭšĕ, namārĕn ga videt* (Tr).

mrziti koga/što iz sve duše = jako mrziti koga/što: *Mrzĭ me ĭ(z) svĕ dušĕ, a jā nĕ znān zāšto* (Spl). *Mŕzi ga is sve duše* (Ši).

mučiti se kao grešna duša = jako se mučiti: *Pàglej kok sę mántra ku grėjšna dũša* (Pr). *Pàglej kòk sę mántra ko grėjšna dũša* (Tr).

na čiju dušu = čija je odgovornost: *Na tvoju dušu grij* (Ga). *Na tvoju dũšu* (Hv). *Ne mōraš, al ūnda bō tō išlo na tvōjo dũšo* (Ldb). *Na tvoju dušu* (Lo). *Ōvī grij grē na tvōju dũšu* (Spl).

na duši je komu što // na čijoj je duši što = 1. odgovoran je tko za što: *Tō ję na tvōjōj dũši* (Ses). *Tō bu tēbi na dũši* (Ses).; 2. mori, opterećuje koga što: *Mōreš my rėčy sę káj ty je na dũsy* (Ldb). *Švė šan mu iskántâ cā mi je bīlo nā dũsu* (Trog).

na dušu komu = čija je odgovornost: *Tebi na dušu* (Go). *A ōvō je tēbi nā dũšu* (Spl).

na srce stisnuti koga = prigriliti koga: *Ōn će ju na srce stīsnūt i bīt će njōj dobrō pul nīh* (Kas). *Stīsnōla ga je na sęce kaj da je nēzyn* (Ldb).

ne biti ni od srca ni od prca = ne biti s kim ni u srodstvu ni u poznanstvu: *Nēmam jā nīkaj š nīm, nit mī ję ot srca ni ot pŗca* (Đur). *Ōne dvė so se sāmō smėjale, a Zlātica, káj mi nī ni od sŗca ni od pŗca, ōna se sęla uzā me i ōnako ispitėvala da káj bōmō sāda* (Os).

ne ide k duši komu što = ne sviđa se komu što, ne slaže se tko s čim, ne odobrava tko što: *Nėjđę mi k dũšę đòk mōram glėđęti kāk sę mōči* (Vrb).

ne moći srcu odoljeti = morati ostvariti svoju želju: *Ne mogu sŗcu odolit* (DP). *Ne mōgu sŗcu odōlīt, mōran ga vīdit* (Spl).

nemati duše (dušu) = biti bezosjećajan, nemilosrdan, bezdušan: *Nema duše* (Do, Ga). *Nema u njimon duše* (DZ). *Kāk je je mōgel stīraty, ūn nēma dũšo!* (Ldb). *Nēma dũšu* (Ses). *Tī bāš nēmaš dũšu* (Ses). *Nēmate dũšę ako tō mōrete rėč* (Spl).

nemati srca = 1. biti bezosjećajan, hladan: *Sī znōmō da ūn nēma sŗca* (Ldb). *Nema sŗca* (Lo). *Nīma sŗca ni káj je čŗnega pod nōktu* (Os). *Ōn nēma srca, za nīkoga ne māri* (Spl). *Ūan nēima sŗca* (Tr).; 2. suosjećati s kim, imati previše obzira: *Nę męł sŗca dāty strelīty kũsjo* (Ldb). *Neman sŗca to mu rėc* (Lo). *Rėci mu tī tō, jā nīmam sŗca* (Os). *Nēman srca tō rėč ōcu, znān da će ga pogōdīt* (Spl). *Nėjman te sŗca tu rėč* (Tr).

{ni (niti)} žive duše {nema, nije bilo, nisi vidio} = nema (nije bilo) nikoga: *Cīēlen puōten od Boljūna do Lepīnca nīsan srīē ni žīvę dũši* (Bo). *Ma nīř (ni) žive duše nīř vidijo* (Br). *Nīgde ni žīvę dũšę* (Ce). *Nėj ni žīvę dũšę, tōk ję dōukčas* (Ča). *Nėj žīvę dũšę* (Ča). *Nema ni žive duše* (Či). *Puno judi, nigdi žive duše* (Či). *Nema žive duše* (Do). *Nije bilo ni žive duše* (DP). *Nema ni žive duše* (Ga). *U crkvi nije bilo žive duše* (Go). *Ni žive dũšę* (Hv). *Dėņęš nēma ni žīvę dũšę* (Klo). *Na vūlycy nę bīlo nīty žive dũšę* (Ldb). *Vrōče je jōkō, vūny nēma žive dũšę* (Ldb). *Nema ni žive duše* (Lo). *Nije bilo žive duše* (Lo). *Nīma žīve dũšę* (Os). *Nema žive duše* (Ot). *Nēma žīvę dũšę* (Pet). *Pàglej kākū ję pa Prėzde, nęj skāraj vęč žīvę dũšę za vīdet* (Pr). *Prėjık ję buō strāšnu duāste lėdi, zdęj nęj pa žīvę dũšę* (Pr). *Dōšli smo pŗvi đòk još nę bīlo ni žīvę dũšę* (Ses). *Nema ni žive duše* (Si). *Dānās ovōd nēma ni žive dũšę* (Spl). *Nā rīvu nīje bīlo ni žive dũšę* (Spl). *Kęj pa so sę, nękrej nęj ni žīvę dũšę* (Tr). *Dòk smo mī dōšli, jōš nę nīgđę bīlę žīvę dũšę* (Vrb). *Na sēmnu rāņę jūtrę nēma još ni žīvę dũšę* (Vrb).

od {svega} srca = iskreno, rado, sa zadovoljstvom: *Od svēg srca* (Bib). *Nasmijala san se o srca* (Br). *Ōd sēga srca ti želiēm zdrāvjya* (Ce). *Daje o srca* (Či). *Nasmija san se ot srca* (Go). *Sākā je skūža dobrā ākō j od srca prišlā* (Kas). *Čestītam ty ot sēga srca* (Ldb). *Nēje niš puno, al znōš da je ot srca* (Ldb). *Jōj, dām ti jabūk ot srca* (Ses). *Ot sēga srca* (Ses). *Ō(d) srca mi je drāgo da češ dōč* (Spl). *Nasmijala san se ō(d) srca* (Spl). *Dajen t to ot srca* (Ši). *Ot sēga sērcā te tu žēlin* (Tr). *Ūot sērcā sē jē nasmējou* (Tr).

odmoriti i s dušom i tijelom = dobro se odmoriti: *Kōmaj čākam da otijē, i z dūšōm i tēlōm si bōdēm počīnōla!* (Đur).

odnijeti na duši što = prisvojiti što tuđe: *Odnija na duši* (DZ).

otvoriti dušu = iskreno što reći, priznati: *Otpřla je dūšo y rēkla nam kaj se dogōdylo* (Ldb). *Jōko my je bīlo tēško, mōrala sem vam ōtpřty dūšo* (Ldb).

otvoriti {svoje} srce komu = iskreno sve ispričati komu, ništa ne tajiti od koga: *Vē sē rāzmēm jēr my je ōtpřla svōje sřce* (Ldb). *Jā san tēbi otvōrila sřce, a tī mēni ništa ne govōriš ō sēbi* (Spl).

palo je na srce komu što = teško je komu: *Tōk me jē na sērci pāu, nēka težāva* (Tr).

palo je srce u gaće komu = jako se preplašio tko: *Palo mu je sřce u gaće* (Či). *Pālo mu je sřce ū gāče ka(d) san mu tō rēka* (Spl).

pao je kamen {sa} srca komu = laknulo je komu, smirio se tko, osjeća tko olakšanje: *Pāja mi je kāmēnj sā srca* (Bib). *Ōpal mi jē kāmēn sřca* (Ce). *Pā mi je kamen sa sřca* (Či). *Spā m' je kamen sa sřca* (DP). *Pā mi je kamen sa sřca* (Do, Go, Lo). *Dok je čūl da sō sī dōbrō, ōpal mō je kāmēn sřca* (Ldb). *Pāl mi je kāmēn sa sřca* (Os). *Spā mu je kamen sa sřca* (Ot). *Ōpal mi jē kāmēn sřca* (Pet). *Ōpal mi jē kāmēn sřca* (Ses). *Pā mi je kāmēn sā srca ka(d) san tō doznā* (Spl). *Svē ču ti rēč pa če ti pāst kāmēn sā srca* (Spl). *Pā m' je kamen sa sřca* (Ši). *Pōu me jē kāmēn zes sērcā* (Tr). *Pōu me jē kāmēn zes sřca, zdēj sen duābru* (Tr). *Opāl mi jē kāmēn sřca dok su sē navēčēr kōmaj vrnōli dōma* (Vrb).

po duši = iskreno: *Kāzāti po dūši* (Bib). *Rečī mi po dūšē, kolīko si mu plāti* (Bo). *Rečī mi po dūšē kolīko si da za tegā volā* (Bo). *Rēči pō dūše* (Ce). *Rēc po dūšī* (Hv). *Rēčy tī pō dūšy, jel by tī tō mōgel naprávyty?* (Ldb). *Reci po duši!* (Lo). *Rēc po dūšī bīš mi bī tō tī učīnī* (PiZ). *Recī po dūšī jē to īstina* (Se). *Rēc po dūši!* (Spl). *Rec' ti po duš'!* (Ši).

pogoditi (ubosti) u (do) srce koga = jako ražalostiti koga, jako povrijediti koga: *Pogodijo me u sřce* (Do). *Tō lōš ga je pōgodīla f sřce* (Ldb). *Pēnol ga jē do sřca* (Ses). *Nemōj mu tō rēč, pōgodīčeš ga ū srce* (Spl). *Pogod'lo me u sřce* (Ši). *Tū mē jē f sērci pagadiū* (Tr).

pojela guzica dušu = /kad je netko podmićen pa krivo čini/: *Pojila guzica dušu* (DZ).

pokvarena duša = loš čovjek, iskvaren, nemoralan: *Kojā je otō pokvōreno dūšā!* (Hv).

predati (izručiti) dušu Bogu = umrijeti: *Bōgū j zrūčil dūšu* (Kas). *Pōsle tūlkō mōky ipak je dūšo předal Bōgo* (Ldb).

presjeklo {je} oko srca koga = naglo se *tko* prestrašio, doživio je udarac, šok: *F sŕcŕ ga je presëklo dok je videl da je pŕla* (Ldb). *Prëseklo me oko sŕca* (Os). *Pris'klo me oko sŕca* (Si, Ši).

primati (uzimati, uzeti) {k} srcu (u srce) što = shvaćati/shvatiti ozbiljno, duboko proživljavati/proživjeti *što*: *Ne uzimli sve sŕcu!* (Br). *Nàkar sę tũlku sekĩrat, nàkar se zęť k sŕce* (Ča). *Ne smiš sve primat u sŕce* (Či). *Nemoj to uzimat sŕcu!* (Či). *Primam sve sŕcu* (Do). *Ne uzimaj sve sŕcu!* (DP). *Kàd bi čovëk sę gŕdë besëdi zël h sŕcu, finĩl bi va lũdnice* (Kas). *Jŕ na tvŕjem męstŕ tŕ nę by jęmal k sŕcŕ / nęj zël k sŕcŕ* (Ldb). *Ne uzimli sve sŕcu!* (Lo, Ot). *Kaj tãko zëmješ sę k sŕcu?* (Os). *Nãj sę zęťi k sŕcu!* (Pet). *A se bu pręjšuo, nàkar se tãku k sŕce vzęť* (Pr). *Nęmŕj sãkej prĩmãti k sŕcu* (Ses). *Nęmŕj sę prĩmãti k sŕcu* (Ses). *Nę vaja svę primãť k sŕcu* (Spl). *Nëmŕj tŕ ùzĩmat sŕcu* (Spl). *Nemoj to primat k sŕcu!* (Ši). *Nàkar tu tãk k sŕce jęmat* (Tr). *Nàkar vãrjęst sę, nàkar se tũlku zęť k sŕce* (Tr). *Nãj sę prijęti / prĩmati k sŕcu* (Vrb).

prirasti komu {k} srcu = zavoljeti *koga*, postati drag, neophodan *komu*: *Prirasta mi je sŕcu* (Či). *Prirasta mi sŕcu* (Do). *Tã mãlã mĩ j sŕcu prirãslã* (Gr). *Rëklo bi se dã (n)joj je prirësa sãrcu!* (Hv). *Tŕ xĩža jy je pryŕŕsla sŕcŕ, zŕtŕ se nę da ŕdŕnŕt* (Ldb). *Prirãsel mi ję k sŕcu* (Ses). *Prirasta mĩ je sŕcu* (Si, Ši). *Dŕbrã je, drãga, svimã nan je prirãsla sŕcu* (Spl).

prodana duša = čovjek koji se odrekao poštenja radi koristi: *Nęj jym niš vęŕovaty, tŕ sŕ ty prŕdane dũše* (Ldb). *Niš mu ne vęruj, ŕn ti je prŕdana dũšã* (No).

prodati (dati) dušu sotoni (vragu, đavlu) = postati nepošten, prepustiti se zlu, ne zazirati ni od čega da bi se došlo do cilja, postati bogohulnik: *Prodãti đãvlu dũšu* (Bib). *Prodãti vrãgu dũšu* (Bib). *Prŕdali su dũšu vrãgu* (Ce). *Proda je dũšu sotoni* (Či). *Dũšu je vrãgu proda* (Do). *Rãjšy by ŕstal bez ĩcesa, nęg dŕl dũšŕ vrŕgŕ y tãk lũde fkãnyl kak ũn* (Ldb). *Prŕdal je dũšŕ vrŕgŕ, nęčem više ž nĩm pŕsla męty* (Ldb). *Prŕdala by dũšŕ vrŕgŕ, sãm kaj by dŕbila sę kaj ŕce* (Ldb). *Dãti dũšŕ vrãgu* (Pet). *Prŕda je dũšu vrãgu, nę mŕš mu višje vĩrovat* (Spl). *Proda je dũšu vrãgu* (Ši). *Zãťe i ję tãkof, dãť ję dũšu vrãgu* (Vrb).

raditi srcem = iskreno i pošteno pristupiti poslu: *Rãdĩti sŕcon* (Bib).

raniti srce komu = povrijediti, uvrijediti *koga*: *Sŕce jy je rãnylŕ kaj je ŕdišel bes pŕzdrava* (Ldb).

raniti u srce koga = povrijediti, uvrijediti *koga*: *Rãnija ga je u sŕce kãd mu je rëka, da mu je i sĩn kręja zãjno s ostãlin društãn* (Bib).

razgaliti dušu = razveseliti se dobrom pjesmom: *Dobrom pismom edino moreš razgãlit dũšu* (LI).

ruku na srce = iskreno govoreći: *Rũku na sŕce* (Ce). *Rũku na sŕce, nĩ njŕj bĩlŕ lãhko* (Cr). *Ruku na sŕce, tako je* (Či). *Ruku na sŕce pa reci!* (Do). *Ruku na sŕce, al si laga* (Go). *Dã ti se pijažã mãja? – Rũku na sŕce, nę!* (Gr). *Rũku nã sãrce* (Hv). *Ruku na sŕce/serce* (Kr). *Rŕkŕ na sŕce, više sy nyty nę zaslũžyl* (Ldb). *Rŕkŕ na sŕce, mŕgel sy tĩ tŕ pũnŕ bŕle napŕãvyty* (Ldb). *Ruku na sŕce* (Lo). *Rũko na sŕce, sa nĩ rëkla niš kaj nĩ ĩstina* (Os). *Ruku na sŕce, al je tako* (Ot). *Rŕkŕ na sŕce*

(Pet). *Ruku na srce* (Ru). *Rûku na sŕce, ěl nê ták* (Ses). *Rûku nà srce, nĭje bãš nĭkâ lipòtĭca, ma je smišna i simpàtĭčna* (Spl). *Ruku na srce, tako je* (Ši). *Ròku na sŕce, govòril je ĭstinu* (Vrb).

s dušom = osjećajno: *Rec' z dušon* (Ot).

sjelo {je} srce na mjesto komu = smirio se *tko*, vratio se u normalno stanje: *Silo mu srce na misto* (DP). *Sŕce jy je sĕlò na mĕstò dok je vĭdla da sò sĭ žĭvy y zdràvy* (Ldb). *Ŭ zàdnje se smĭrĭja, sĭlo mi je sŕce nà mĭsto* (Spl).

slomiti srce komu = teško ražalostiti *koga*: *Slomijo mi srce* (Do). *Slòmĭla mu je sŕce kad ga je òstàvila* (Spl). *Vuãmoŭ me je sĕrci* (Tr).

smijati se (nasmijati se) od srca = iskreno se smijati: *Ot sŕca se nasmeĭal dok je videl kak je Mára pòla stòlca* (Ldb). *Zdĕj sen sĕ pa ŭot sĕrca nasmeĭãu* (Tr).

smrtni mi grijeh na dušu i na tijelo! = jamčim, časna riječ: *Smŕtny my grĕx na dūšò y na tĕlò da je tò ták!* (Ldb).

spasiti dušu = osloboditi se grijeha: *Spòsĭt dūšu* (Hv). *Mĭsly da sy bò spàsyl dūšò ak vĕ vŕne ũnò kaj je zĕl* (Ldb).

srce boli koga = teško je *komu*, pati *tko*: *Sŕce me boli kad ga vidin* (Či). *Sŕce me bolĭ kãd ga vĭdĭn tãko žãlosnega* (Kas). *Sŕce me bolĭ dok vĭdym kãk mò je tĕškò* (Ldb). *Sŕce me bolĭ kaj my se òĕ raskòlyty* (Ldb). *Za parkom Kòlakovcem svakog Gospićana srce boli* (LI). *Cĕ nĕj pa vòle, tũde sŕci bãli* (Pr). *Sŕce me bolĭ kad vĭdin kãko pãtiš* (Spl). *Ke me je tĕšku, mĕ ták sĕrci bãli* (Tr). *Sŕci mĕ bãli, tãk me ga je žòu* (Tr).

srce je htjelo iskočiti van komu = 1. jako se prestrašio *tko*: *Sŕce mi je štĕlo skoĉĭti vãn dòk sĕm tò ĉũla* (Ses).; 2. jako se umorio *tko*: *Tãk smò bĕžaly na vlãk kaj my je sŕce štĕlo vũn skòĉyty* (Ldb).

srce je izdalo koga = umro je *tko*: *Kãd mu je likãr rĕka, da ga mòre od vĕlikoga pĭĉã sŕce izdãti, prisĭlja se ne pĭti* (Bib).

srce je na mjestu komu = zadovoljan je *tko*, miran je *tko*, smiren je *tko*, osjeća *tko* da je sve u redu: *Sŕce mi je na mistu ĉin ga vidin* (Či). *Odma mi je srce na mistu kad si tu* (Do). *Rec' jel ti sad srce na mistu?* (Go). *Ak bò ty ták sŕce na mĕstò, bòm y ñò zvòl* (Ldb). *Vĕ dok znòm da ste sĭ žĭvy y zdràvy, sŕce my je na mĕstò* (Ldb). *E sa mi je srce na mistu* (Lo). *Jel ti sãda sŕce na mĕstu?* (Os). *Tu sĕ je v rĕd dĕu pa me je sŕci na mĕjste* (Pr). *Je li ti sad srce na mistu?* (Ru). *Mãm mi je sŕce na mĕstu ĉĕm tĕ vĭdim* (Ses). *Sãd mi je sŕce na mĕstu* (Ses). *Je li ti sãd sŕce nà mĭstu?* (Spl). *Ka te vidin, srce mĭ je odma na mistu* (Ši). *Sĕrci me je zdĕj na mĕjste* (Tr). *Zdĕj me je pa rĕjs sĕrci na mĕjste* (Tr). *Sat mù je srce na mĕstu* (Vir). *Sãt mi je sŕce na mĕstu dok si dòšla dõma* (Vrb).

srce je od kamena komu = bezosjećajan je *tko*: *Sŕce mu je ot kamena* (Či). *Tãk zvrĕžaty ĉòvĕka mòre sãm nĕšĉe kòmo je sŕce ot kamĕna* (Ldb). *Sŕce ti je òd kãmĕna* (Spl).

srce je sašlo (došlo, iskočilo i sl.) u pete (petu, gaće) komu = jako se prestrašio *tko*: *Kakò tò ulãziš, kãj dũv, jãko si me sprĕdnija da mi je sŕce dòšlo u pĕtu* (Bib).

Věč je pàja mrák a òn ìza kantùnà skučija i vĭknĭja bŭ! Pripàla san se dà mi je sŕce dōšlo u pĕtu (Bib). Sašlo jon je sŕce u petu (Br). Sŕce se je nikomu kalalo u gaće (Kr). Sŕce mi je skōčilo f pĕtu (Križ). Sŕce mo je pàlo v gàće dok je sōset Jàkop počel vikaty na nĕga (Ldb). Nĕkaj je ták zružylo kaj my je sŕce odišlo f pĕto (Ldb). Sašlo mi je sŕce u pete (Lo). Sŕce mi se kalalo u pete (Op). Sašlo jon je sŕce u petu (Ot). Sŕce mi je skočilo f pĕte (Ses). Sàšlo jon je sŕce u pĕte (Spl). Sŕce mi se kàlalo ù gàće (Spl). Sŕce mi se kalalo u pete (Ši). Sŕce mi je skočilę f pĕte dok je žàba skočila z vōdę (Vrb).

srce je stalo komu = jako se prestrašio tko: *Pĕs je skōčyl nŭ me, a mĕny je sŕce stàlo (Ldb). Jŏj mĕnę, pa sŕce mi je stàlo (Ses). Sŕce mi je stàle dok sem čŭla kak je fĕjst zagŕmele (Vrb).*

srce je u petama komu = prestrašen je tko: *Sŕce mi je u petan (Lo). Pŏtres nas je zbŭdyl, sem nam je sŕce bilo f pĕtaj (Ldb).*

srce je u stražnjicu skočilo komu = jako se prestrašio tko: *Joj, skàra me je sĕrci v rĕt skàciŭ ták sĕn se stràšua (Tr).*

srce je zadržalo komu = prestrašio se tko: *Kal san tŏ čŭla, sŏrce mi je zalepĕcalo (PiZ).*

srce puca (je puklo) {od tuge} komu = jako je tužan tko: *Pŭklo mi je sàrce (Hv). Sŕce jym pŏca zŏto kaj so đĕca odišla od nĭx (Ldb). Da znŏ kaj ŭna đĕla, sŕce by mo pŏčylo od žalŏsty (Ldb). Mĕj je pŏklo sŕce, a nĕmo je sĕjĕno (Ldb). Dŏbila je infarkt, divànijo da ju je sŕce puklo od tŭge za mŭžu (Os). Sŕce mi pŭca od mŭke (Spl). Sŕce mi puca ot tuge (Ši). Sĕrci me bu pŭkneŭ ko ga vĭden kok jŭka (Tr).*

srce se komu prepоловило na pola = jako se prestrašio tko: *Sŕce mi se pripolovilo na pola (Či).*

srce se para {od tuge} komu = jako je tužan tko: *Sŕce mi se para ka to vidin (Go). Sŕce mi se pàra ka(d) tŏ čŭjen (Spl).*

srce vuče koga komu (kamo) = želi tko biti s kim ili ići kamo, pati tko za kim/čim: *Vlĕičę mę sŕci dŏmu (Ča). Sŕce vuče južnon kraju (Či). Sŕce vuče zavičaju (Či). Sŕce me vuče (Do). Sŕce je vlĕče na đŏmŏvinŏ (Ldb). Sŕce mę vlĕčę k dŏmu (Pet). Sŕci mę vlĕičę detĕte (Pr). Sŕce mę vlĕčę tàm (Ses). Sŕce mę vlĕčę k dŏmu (Ses). Sŕce me vuče k nĕmu, bržŏ čŭ mu se vràtĭt (Spl). Sŕce ga je vŭklo u Dàlmàciju (Spl). Sŕce me vuče u rodni kraj (Ši). Sĕrci mę dàmŭ vlĕičę (Tr). Ták mę sĕrci vlĕičę kedà bun dàmŭ pàrsua (Tr). Sŕce ga vlĕčę tàm gdę se rŏdil (Vrb).*

staviti srce na mjesto = smiriti se: *Stàvi sŕce nà mĭsto, svĕ će jŏpet dŏč na svŏje (Spl).*

široke duše = nesebičan čovjek: *Otác ti je bil širŏke dŭšĕ (No).*

što na srcu, to i na jeziku = biti iskren, otvoreno, glasno i jasno reći: *Što nà srcu, tŏ i na jazĭku (Bib). Ŭna je tákva, kaj jy je na sŕco, tŏ y na jezĭko (Ldb).*

teška srca = nerado, jedva, s mukom, teško: *Imàla je šupljàču kojŭ je duperĭvàla skŏro trĭjĕst gŏdin, nĭkidan je bācĭla, i tŏ tĕškà sŕca (Bib). Tĕška sŕca (Ce). Teška mi je sŕca dā (Či). Otišla (ošla) je teška sŕca (Do). Teška sŕca (DP). Teška ti sŕca to dajen (Go). Odiĭle su se tĕška sŕca (Gr). Tĕška sŕca se rastàjemo (Gr). Tĕška*

srca je ođišel svojega krāja (Ldb). *Teška srca* (Ot). *Dajen t' teška srca* (Si, Ši). *Těška mi je srca dā ruku* (Spl).

teško je palo na srce komu što = duboko je povrijeđen *tko čime*: *Těško jy je pālo na srce kaj so jo nē zvaly svāte* (Ldb). *Teško m' je palo na srce* (Ot). *Těško mi je pāla nā srce tā nēpravda* (Spl).

teško je pri (u) duši komu = žalostan je *tko*, neraspoložen je *tko*, pritisnut teškim mislima: *Nojz' uvik teško pri duš'* (Br). *Teško mi je pri duši* (Či). *Těško mo je pry dūšy, žēna ga je stōvyła* (Ldb). *Někak mi je tēško pri dūše* (Pet). *Tāk mi je tēško pri dūši dok mīslim na tē nāše siromāke* (Ses). *Těško mi je u dūši ka(d) tō čūjen* (Spl). *Teško mu je pri duš'* (Ši). *Tāk me je nēkok tēšku pr dūše* (Tr). *Těške mi je pri dūše dok se sētim kāk ōna sāt zglēda* (Vrb).

teško je pri srcu komu = teško je *komu*, pati *tko*: *Ok nēko nādo nē spōuneš, pōlej te je tēšku pr srce* (Ča). *Me je tāk pr srce tēšku* (Ča). *Těško mo je pry srco, al bo se oporāvyl* (Ldb). *Těško mi je pri srcu* (Pet). *Sāmu me je tēšku pr srce* (Pr). *Těško mi je pri srcu dōk ju vīdim* (Ses). *Těško mi je pri srcu kad nā tō mīslin* (Spl). *Teško m' je pri srco* (Ši). *Těšku mo je pr sērce* (Tr). *Těške mi je pri srcu dok vīdim tō jādnu dēcu* (Vrb).

tjerati (natezati, naganjati, mučiti) koga kao vrag grešnu dušu = jako mučiti *koga*, prisiljavati *koga* na obavljanje teških poslova; iznimno snažno povlačiti *koga* ili *što*: *Mūčiš ga kāk vrāg grēšno dūšo* (Bak). *Natēže ga kāk vrāg griēšnu dūšu* (Ce). *Nagānjās me kāk vrāg grēšno dūšu* (Cr). *Un me tira ka vrag grišnu dūšu* (DP). *Ne natēži tū stomānju kod vrāg grīšnū dūšu* (Gr). *Tira tō žyvīnče kaj vrōk grēšno dūšo* (Ldb). *Pretirūje ga dēlat ko vrāg grēšno dūšo* (Os). *Mūčiš me kāk vrāg grēšno dūšu* (Ses). *Nāj me mučiti kāk vrāk grēšno dūšu* (Vrb).

u dušu pogoditi koga = duboko dirnuti, pogoditi *koga* (u njegovu bit): *Pogodije me u dušu* (DP). *V dūšo ga je strēfylo tō kaj je ođišla od nēga* (Ldb). *Pogōđija me ū dūšu* (Spl).

ujesti (ugristi) za srce koga = duboko povrijediti *koga*; zlobno *komu što* reći: *Ugrīza ga je za srce kad mu je spomēnīja nū zemljū što je prōda* (Bib). *Uvīja ga je zā srce kad mu je spomēnīja tū zemljū, nī tō trībaja izūsīti* (Bib). *Ujde me za srce* (Br). *Ujide me za srce* (DP). *Ujist za srce/serce/sarce* (Kr). *Za srce ga je vgrīzla dok je rēkla da ga nēče* (Ldb). *Ujist za srce* (Ru). *Tvōjē su me rīči ūjīle zā srce* (Spl). *Ūjīla me zā srce, tō nīsān mōga podnīt* (Spl). *Ujīla me za srce* (Ši).

umoran kao grešna duša = jako umoran: *Zmāntran je ku grēšna dūša* (Ča). *Zmūčen je ko grēšna dūša* (Tr).

voljeti svim srcem koga/što = voljeti iznad svega *koga/što*, biti duboko privržen *komu/čemu*: *Volīti svīn sřcon* (Bib).

za dušu ti bilo! = /najčešće se kaže nekom *tko* prdne/: *Za dušu ti bilo!* (Lo).

za svoju dušu = za vlastito zadovoljstvo, za svoj užitak, samo za sebe: *Za svōju dūšu* (Ce). *Pēsme pišem za svōjo dūšo* (Ldb). *Ovō činīn za svojū dūšu* (No).

zazeblo je oko srca koga što = neugodno je *komu što*, povrijedilo je *koga što*: *Zazēblo me je nēkaj ōkre srca* (Ses).

zazeblo je pri srcu koga = neugodno je *komu*; teško je *komu*; tužan je *tko*: *Dok sem čul kaj se dogōža, zazēblo me pry sŕco* (Ldb).

zima je komu {tako} da mu srce hoće stati = vrlo je hladno *komu*: *Zīma my je tāk my sŕce oče stāty* (Ldb).

znati {do} u tančine (tančinu) duše koga = dobro poznavati *koga*: *Zna me do u tančine duše* (Či). *Znâ me do u tančinu dušē* (Spl).

željeti svim srcem = intenzivno željeti, jako željeti: *Kōjekāj sy želēm sēm sŕcem* (Ldb).

IZVORI

- Barbić, Ante. 2011. *Rječnik Pitava i Zavale*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Benčić, Radoslav. 2014. *Rječnik govora grada Hvara. Fōrske rīci i štōrije*. Hvar: Muzej hvarske baštine.
- Čuljat, Marko. 2004. *Ričnik ličke ikavice*. Gospić: Lika press.
- Francetić, Ivan. 2015. *Rječnik boljunskih govora* [prir. Tamaro, Sandra]. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Geić, Duško. 2015. *Rječnik i gramatika trogirskoga čakavskoga govora*. Split: Književni krug Split – Združeni artisti Trogir.
- Gusić, Ivica; Gusić, Filip. 2004. *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*. Zagreb.
- Ivančić Dusper, Đurđica; Bašić, Martina. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu "Dr. Ivan Kostrenčić".
- Lukežić, Iva; Zubčić, Sanja. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- Malnar, Marija. 2011. Somatska frazeologija čabarskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37/1, 101–119.
- Malnar, Marija. 2012. *Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Maresić, Jela; Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Maresić, Jela; Miholek, Vladimir. 2011. *Opis i rječnik đurđevčkoga govora*. Đurđevac: Gradska knjižnica Đurđevac.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga.
- Menac-Mihalić, Mira; Menac, Antica. 2011. *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

- Milat Panža, Petar. 2015. *Rječnik govora Blata na Korčuli*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Miletić, Cvjetana. 2019. *Slovník kastafskega govora*. Kastav: Udruga Čakavski senjali.
- Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Matica hrvatska Senj.
- Nežić, Ivana; Opašić Maja. 2016. Prilog semantičkoj analizi frazema govora Brovinja. U: *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa*. Prvi svezak. [ur. Botica, Stipe i dr.]. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 365–374.
- Šatović, Franjo; Kalinski, Ivan. 2012. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga prigorskoga govora zagrebečkoga Čerja*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Zelina.
- Šimunić, Božidar. 2013. *Rječnik bibinjskoga govora*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- Turk, Marija. 1998. Frazeologija krčkih govora. U: Lukežić, Iva; Turk, Marija. *Govori otoka Krka*. Crikvenica: Libellus, 263–298.
- Vranić, Silvana; Oštarić, Ivo. 2016. *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*. Novalja: Grad Novalja – Ogranak Matice hrvatske u Novalji – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

LITERATURA

- Anić, Vladimir. 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Baza frazema hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://frazemi.ihj.hr/> (pristup 20. rujna 2020.).
- HFR = Menac, Antica; Fink Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Hrnjak, Anita. 2005. Frazemi s komponentom *srce* u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji. *Riječ* 11/2, 20–27.
- Kovačević, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi* od glave do pete. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kovačević, Barbara; Ramadanović, Ermina. 2016. Primarne emocije u hrvatskoj frazeologiji. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 42/2, 505–527.
- Malnar Jurišić, Marija. 2017. Tijelo u hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji. U: *Zbornik radova 45. seminara Zagrebačke slavističke škole: Tijelo u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi* [ur. Brković, Ivana; Pišković, Tatjana]. Zagreb: FF press – Zagrebačka slavistička škola, 75–99.
- Novoselec, Zvonimir. 2019. *Frazeološke jedinice sa sastavnicom srce u hrvatskom i švedskom – kulturni modeli i motivacija*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Opašić, Maja; Gregorović, Maja. 2010. Smrt u hrvatskoj frazeologiji. *Croatica et Slavica Iadertina* 6/6, 55–72.

Vidović Bolt, Ivana. 2016. Dobrota kao karakterna osobina – na primjerima hrvatskih i poljskih frazema s komponentom *srce*. U: *Slavenska filologija. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića* [ur. Čelić, Željka; Fuderer, Tetyana]. Zagreb: FF press, 25–33.

Heart and soul in Croatian dialectal phraseology

In the Croatian dialectal phraseology, there have been numerous phrasemes recorded in which human body parts are named. For the purposes of this paper, the phrasemes which contain, in their structure, components *heart* and/or *soul* have been excerpted from the published dialectal corpus, while another part of the corpus is collected through field work. The characteristics of such phrasemes are being observed, with special attention given to their meaning.